

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мамницького Валерія Юрійовича на дисертацію Лаврова Вячеслава Вячеславовича на тему: «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві», представленій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII, який був прийнятий 03 жовтня 2017 року та набув чинності з 15 грудня 2017 року, суттєво новелізував систему переглядів судових рішень у цивільному судочинстві, зокрема йдеться про суттєве реформування касаційного перегляду судових рішень за рахунок введення касаційних фільтрів оскарження та нових підстав касаційного оскарження, запровадження можливості передачі справи на розгляд об'єднаних палат або Великої Палати Верховного Суду тощо, а також про трансформацію інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Зміни до цивільного процесуального законодавства у частині позаінстанційного перегляду судових рішень викликали в теорії цивільного процесуального права жваві дискусії стосовно доцільності таких змін, природи нововиявлених і виключних обставин, їх спільних та відмінних рис, процесуальних особливостей провадження у справах за нововиявленими або виключними обставинами, особливостей інстанційного перегляду судових рішень, ухвалених за результатами такого провадження, повноважень суду за його результатами тощо. Аналіз судової практики Верховного Суду також свідчить про велику кількість питань, які виникають при застосуванні положень Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), які регламентують перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами, найбільш нагальними серед яких є

питання, пов'язані із переглядом судових рішень за виключними обставинами після визнання Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України) та встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України). Зазначене свідчить про те, що зазначене дисертаційне дослідження на часі, а його тема є вкрай актуальною в сучасних умовах.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлена для рецензування робота присвячена комплексному дослідженню перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві, що є екстраординарним і позаінстанційним видом перегляду судових рішень, що набрали законної сили з урахуванням конвенційних гарантій права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Відповідно до поставлених у роботі завдань автор дає відповіді на багато доволі дискусійних актуальних питань, зокрема: досліджує генезу інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в українському цивільному судочинстві; визначає природу і місце перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в системі переглядів судових рішень в контексті вимог основоположного принципу верховенства права, правової визначеності та права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ); аналізує перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві окремих іноземних держав континентальної системи права (Німеччини, Франції, Італії, Литви, Естонії та ін.), що мають подібну до національної систему перегляду судових рішень, з метою з'ясування загального і окремого у законодавчій регламентації екстраординарних видів перегляду судових рішень; розкриває природу “нововиявлених” і “виключних” обставин у цивільному судочинстві, визначає їх ознаки та

специфічний зміст; досліджує особливості провадження за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві тощо.

Робота є змістовною, оригінально побудованою, викладеною на основі всебічного аналізу вітчизняного та зарубіжного цивільного процесуального законодавства, останніх теоретичних напрацювань українських та зарубіжних авторів. Визначальним є те, що дослідження не зводиться виключно до аналізу чинного законодавства, але й містить узагальнення поглядів науковців на основні проблеми теорії та практики цивільного судочинства. Автор не тільки використав загальноприйняті в науці цивільного процесу підходи, а також запропонував нові, оригінальні ідеї, які у майбутньому набудуть нового розвитку.

Теоретичну основу дослідження покладено праці таких відомих вчених як І. В. Андронов, І. Е. Берестова, Є. В. Васьковський, І. О. Ізарова, В. В. Комаров, С. О. Кравцов, В. А. Кройтор, Є. А. Нефедьєв, К. М. Пільков, Д. Ю. Притика, Н. Ю. Сакара, Л. І. Фішман, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон, Т. М. Яблочков та інші. Загалом проаналізовано більше 270 джерел. Емпіричну базу дослідження склали рішення Конституційного Суду України, прецедентна практика Європейського Суду з прав людини та судова практика Верховного Суду.

Отже, обґрунтованість і наукову достовірність положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечують кілька чинників, по-перше, різноманітність і системність опрацювання бази джерел, по-друге, критичний аналіз матеріалів правозастосовної практики, по-третє, вдала й продумана логіка побудови та викладення суджень. Сукупно ці фактори сприяли виконанню поставлених завдань і досягненню мети дослідження.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Використання загальнофілософського, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання у їх взаємозв'язку та поєднанні дозволило досягти поставленої мети, виконати завдання, а також забезпечити повноту та достовірність наукових результатів. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, який застосований для з'ясування природи і змісту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, його місця у системі переглядів

судових рішень у цивільному судочинстві в аспекті конвенційного права на справедливий судовий розгляд. Історико-правовий метод застосований для дослідження генези перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у ретроспективі різних кодифікацій цивільного процесуального законодавства. Застосування методу аналізу і синтезу дозволило окреслити основні доктринальні підходи, що склалися у науковій літературі щодо поняття нововиявлених і виключних обставин, їх ознак, видів, умов застосування, а також особливостей цивільної процесуальної форми провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Метод системного аналізу надав можливість виявити особливості реалізації процесуальної форми під час провадження у справах за нововиявленими або виключними обставинами у практиці національних судів. Завдяки порівняльно-правовому методу проаналізовано законодавчу регламентацію перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у зарубіжних правопорядках та у Модельних європейських правилах цивільного судочинства ELI/UNIDROIT.

Оцінка ступеня наукової новизни одержаних результатів. Представлена робота є оригінальним дослідженням перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як екстраординарного і позаінстанційного перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у контексті європейських стандартів права на справедливий судовий розгляд, закріплених у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. На думку рецензента, до числа найбільш вагомих, концептуально значимих пунктів новизни слід віднести наступні.

1. У роботі надано теоретичну конструкцію перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві, що за своєю сутністю у структурно-функціональному вимірі характеризується як самостійне провадження цивільного судочинства, і має такі конститутивні ознаки:

а) екстраординарність, яка полягає у тому, що зазначений вид перегляду є переглядом судових рішень, які набрали законної сили, який можливий лише за наявності прямо визначених в законі істотних підстав, сформульованих із дотриманням вимог до якості закону, що виключає можливість свавільного

втручання у права та свободи людини і громадянина; б) позаінстанційний характер; в) легітимність, що має оцінюватися в контексті принципів верховенства права, зокрема таких його складових, як правова визначеність і *res judicata*; г) відповідність мінімальним гарантіям права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) тією мірою, якою ці гарантії не суперечать сутності відповідного перегляду;

2. Автором виокремлено три доктринальні моделі провадження за нововиявленими або виключними обставинами: а) консолідовану, в якій етап встановлення нововиявлених або виключних обставин і етап власне перегляду судового рішення не диференційовані в процесуальному законодавстві; б) послідовну, яка передбачає виокремлення таких етапів, як: і) встановлення факту наявності або відсутності нововиявлених обставин і скасування судового рішення, ii) власне перегляд цивільної справи повністю або частково з урахуванням нововиявлених або виключних обставин; в) дискреційну, відповідно до якої за загальним правилом перегляд відбувається за правилами послідовної моделі, однак за умови, що характер нововиявлених або виключних обставин дозволяють переглянути справу в тому ж судовому засіданні і сторони не заперечують проти цього, обидва етапи мають місце в одному судовому засіданні.

3. Виходячи з природи перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, дисертантом виокремлено дві його функції: а) загальну, яка полягає у забезпеченні реального, а не ілюзорного судового захисту із дотриманням міжнародних стандартів цивільного судочинства у ситуаціях, коли наявні істотні порушення під час первісного розгляду справи, які унеможливають залишення за судовим рішенням статусу *res judicata*; б) субсидіарну, яка полягає у виконанні міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна у світлі необхідності забезпечення *restitution in integrum* у випадках, коли держава допустила порушення конвенційних прав і на національному рівні необхідне вжиття заходів індивідуального характеру.

4. У роботі обгрунтовано, що гарантії права на справедливий судовий розгляд (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін і змагальність судового процесу,

незалежність і безсторонність суду, встановленого законом, публічність судового розгляду тощо) поширюються на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами тією мірою, якою це не суперечить самій сутності цього перегляду, тому такі гарантії можуть бути обмежені з урахуванням принципу пропорційності, а їх обсяг є прямо похідним від обсягу гарантій, які надаються судом тієї інстанції, яка здійснює зазначений вид перегляду у конкретній справі.

5. Оригінальною є пропозиція автора розрізнити нововиявлені та виключні обставини як підстави для перегляду, виходячи із наявності/відсутності судової помилки в суб'єктивному значенні при первісному розгляді справи, відповідно до чого перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами розглядається як такий, що не пов'язаний із виправленням судових помилок у судовому рішенні, а перегляд судових рішень за виключними обставинами спрямований на виправлення помилки у діях судді, що свідчить про незаконність судового рішення, водночас екстраординарний характер такої помилки, що пов'язаний із необхідністю поновлення *restitution in integrum* для заявника, передбачає необхідність встановлення особливого порядку її виправлення.

6. У дисертації доведено з точки зору юридичної техніки і єдності процесуальної форми доцільність спільної законодавчої регламентації провадження за нововиявленими і виключними обставинами у цивільному судочинстві, на підставі чого у загальному механізмі правозастосування виокремлено п'ять рівнів правового регулювання порядку розгляду справи у відповідному виді провадження, а саме: а) загальні правила цивільного судочинства; б) правила спрощеного позовного провадження; в) правила розгляду справи у суді тієї інстанції, де переглядається справа (суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції); г) загальні правила перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; д) спеціальні правила перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, закріплені для такої підстави, як визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань (п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК).

7. Слід звернути увагу на удосконалення автором розуміння поняття позаінстанційного перегляду з точки зору полісистемності цього поняття за рахунок виокремлення в ньому таких трьох взаємопов'язаних аспектів, що розкривають сутність перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, як: а) перегляд, для якого не існує спеціально створеної інстанції; б) перегляд, який може здійснюватися судами різних інстанцій в залежності від конкретних обставин справи; в) перегляд, який здійснюється поза межами інстанційного перегляду, тобто поза межами апеляційного і касаційного оскарження.

8. На увагу заслуговує також авторська класифікація видів перегляду з точки зору її обґрунтування не суто організаційним критерієм, однак і з урахуванням функціональної характеристики діяльності суду в межах того чи іншого виду перегляду, відповідно до чого можна виокремити: 1) інстанційні види перегляду судових рішень, зокрема апеляційний і касаційний перегляд, завданням яких є виправлення помилок судів нижчих інстанцій та перевірка судових рішень на законність та/або обґрунтованість; 2) позаінстанційні види перегляду судових рішень, що вимагають повторного розгляду справи в певній частині або повністю через наявність підстав, що прямо визначені в законі, під час яких суд здійснює самоконтроль за своєю діяльністю, до яких належать перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, перегляд заочного рішення, процедура скасування судового наказу.

9. Науковою новизною також характеризується розподіл видів переглядів на ординарні та екстраординарні у компаративістській перспективі за рахунок виокремлення поняття екстраординарних видів перегляду в широкому розумінні, до яких належать всі види перегляду судових рішень, що набрали законної сили (касація, ревізія, повторна апеляція тощо) та екстраординарні види перегляду у вузькому розумінні, до яких відносять виключно перегляд судових рішень, які набрали законної сили у позаінстанційному порядку, що у найчастіше пов'язується із чотирма групами підстав: а) підставами, які вимагають анулювання процесу через розгляд справи неналежним складом суду; б) підставами для перегляду справи за

нововиявленими обставинами; в) підставами, які зумовлюють необхідність поновлення *restitutio in integrum* внаслідок визнання нормативно-правових актів неконституційними; г) підставами, які свідчать про порушення міжнародних зобов'язань, які взяли на себе європейські держави, ратифікувавши ЄКПЛ та протоколи до неї, які вимагають вжиття індивідуальних заходів на національному рівні з метою забезпечення *restitutio in integrum*.

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження В. В. Лаврова характеризується належним ступенем новизни і може бути використаним: а) у науково-дослідній сфері – для вдосконалення розвитку сучасного стану доктрини цивільного процесуального права, а саме для подальшої розробки проблем системи перегляду судових рішень у цивільному судочинстві загалом та перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами зокрема у світлі міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд; б) у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого регулювання процесуальної форми провадження за нововиявленими або виключними обставинами у чинному ЦПК; в) у правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики під час перегляду судових рішень за нововиявлених та виключних обставин; г) у навчально-методичній роботі – при викладанні та підготовці підручників, навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій з навчальних дисциплін “Цивільний процес”, “Перегляд судових рішень у цивільному судочинстві”, “Право на справедливий судовий розгляд в цивільних справах”.

Зміст дослідження та дотримання вимог до його оформлення. Зміст роботи відповідає заявленій темі та оголошеному плану. Матеріал викладається вичерпно, послідовно та системно. Структура й обсяг дисертації детерміновані обраним предметом, метою і завданнями дослідження. Останнє складається зі вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі роботи приділено увагу основним теоретичним положенням перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві, зокрема на основі аналізу кодифікацій

цивільного процесуального законодавства різних періодів досліджено еволюцію національної моделі перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, зазначений вид перегляду проаналізовано крізь призму положень п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що закріплює право на справедливий судовий розгляд, досліджено місце перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в системі переглядів та надано його характеристику як правозастосовного циклу та окремого виду провадження цивільного судочинства, а також проаналізовано законодавчу регламентацію зазначеного виду перегляду в законодавствах зарубіжних держав.

Другий розділ дисертації присвячено процесуальним особливостям перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, його структурно-функціональній характеристиці, що охоплює аналіз нововиявлених та виключних обставин як підстав для перегляду, дослідження об'єктів та суб'єктів оскарження, умов реалізації права на подачу заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, особливостей формування належного складу суду, визначення повноважень суду, особливостей оскарження тощо.

Дисертація виконана українською мовою, стиль викладу матеріалу – науковий, спеціальна юридична термінологія застосовується автором коректно. Дисертантом дотримано вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Рецензоване дослідження не містить концептуальних недоліків, огріхів, будь-яких системних відхилень чи структурних порушень. Втім, детальне ознайомлення з його змістом наштовхує на певні думки, які обумовлюють необхідність висловити окремі побажання й судження, котрі було б доцільно обговорити під час захисту.

1. Контroversійним є твердження автора про розрізнення судової помилки в об'єктивному та суб'єктивному значенні. Так, на стор. 53 дисертації автор пропонує говорити «про судову помилку в об'єктивному та суб'єктивному значенні. Якщо виходити із об'єктивного розуміння судової помилки безвідносно до фактичної оцінки дій суду та суддів, то можна вважати, що вона має місце у будь-

якій ситуації, за якої результат судової діяльності не відповідає меті цивільного судочинства, яка відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК визначена як ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Зважаючи на зазначене, можна виснувати, що судова помилка має місце і під час перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, адже фактично сама необхідність перегляду у такому разі зумовлена недосягненням мети цивільного судочинства. Водночас, якщо виходити із суб'єктивного розуміння судової помилки, яке має враховувати наявність оцінки дій суду при первісному розгляді справи, то варто дійти висновку, що судова помилка завжди пов'язана із незаконністю та/або необгрунтованістю судового рішення, і вона, відповідно, має наслідком неправильне з'ясування обставин справи або неправильне застосування норм матеріального та/або процесуального права». Зважаючи на зазначення, уточнення потребує позиція автора стосовно наявності/відсутності судової помилки під час перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами, а також пропозиції розрізняти нововиявлені та виключні обставин на цій підставі.

2. Автором було проаналізовано значний обсяг законодавства зарубіжних держав (підрозділ 2.4 дисертації), на підставі чого зроблені узагальнення стосовно особливостей регламентації екстраординарних видів перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Водночас, такий аналіз показав, що у зарубіжних державах відсутній аналогічний вітчизняному розподіл підстав для перегляду на нововиявлені та виключні. Цікаво було б дізнатися думку автора стосовно можливих причин такого рішення національного законодавця під час прийняття нової редакції ЦПК України у 2017 р., його доцільності, сильних та слабких сторін.

3. Суттєву проблему у частині реального забезпечення права на судовий захист становить фактична неможливість перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстав визнання Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України). У зв'язку із цим, на розгляді у Конституційному Суді

України перебуває низка конституційних скарг, в яких особи просять визнати неконституційними окремі положення ч. 1 та п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, зокрема у частині обмеження перегляду лише рішеннями, якими закінчено розгляд справи, та рішеннями, які ще не були виконані. У зв'язку із зазначеним доцільно було б з'ясувати позицію дисертанта стосовно відповідності положенням ст. 55 Конституції України таких процесуальних обмежень.

4. Уточнення потребує позиція автора стосовно забезпечення права на справедливий суд з точки зору дотримання вимог об'єктивної та суб'єктивної неупередженості суду у контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та релевантної практики Європейського суду з прав людини з точки зору положень статей 34 та 37 ЦПК України, які встановлюють особливості складу суду та недопустимості повторної участі суддів у справі у випадку перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та їх аргументація, рекомендації практичного характеру, що містяться в дисертації, були оприлюднені за результатами участі автора у двох науково-практичних конференціях та круглому столі, а також знайшли своє відображення у трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України категорії «Б».

Дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Фактів наявності академічного плагіату в наукових публікаціях здобувача та/або текстів дослідження, фабрикації, фальсифікації його результатів рецензентом не виявлено.

Конфлікт інтересів. У рецензента відсутній реальний та/або потенційний конфлікт інтересів зі здобувачем та його науковим керівником.

Загальний висновок. Дослідження В. В. Лаврова на тему «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами» є своєчасним, обґрунтованим й актуальним як для подальшого розвитку науки цивільного процесу, так і для вдосконалення тих сегментів вітчизняного процесуального законодавства, котрі визначають процесуальні особливості перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. Без сумніву, рецензований доробок автора є науково й методологічно витриманим, актуальним, новим та корисним для

збагачення та подальшого вдосконалення як теорії цивільного процесуального права, так і практики застосування відповідних норм ЦПК України. Запропоновані автором положення новизни суттєво розширюють сферу наукових досліджень у цій галузі, що дає істотний поштовх для подальшого вивчення проблем правового регулювання перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві. Представлена для рецензування кваліфікаційна наукова робота відповідає вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, вимогам, що визначені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Лавров Вячеслав Вячеславович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В. Ю. Мамницький

Відділ
КАДРІВ
№02071139

Підпис *Мамницького В.Ю.*
свідчую
нач.ВК *Рез*
29. 01. 2024 р.